

ESCOLTAR L'INESPERAT AT URBI ET ORBI. ALGUNS CASOS DE VARIACIÓ MORFOFONOLÒGICA DEL LLEIDATÀ*

1. INTRODUCCIÓ

Segons Ohala (1989: 175), en qualsevol comunitat de parla i en qualsevol punt de temps, existeix molta variació en la pronunciació de les paraules que no és reconeguda pels parlants. Aquesta variació pot crear ambigüitat i pot conduir els parlants a canvis fonètics. Pot ser, també, que els oients seleccionin els sons de forma deliberada (veg. Lindblom 1990), a fi i efecte de difondre canvis motivats per factors externs al sistema lingüístic, que han de servir per mostrar signes d'identitat dels parlants-oients.

Al marge d'això, es pot considerar que les gramàtiques es basen en els usos i que l'organització cognitiva de la llengua es fonamenta en l'experiència amb la mateixa llengua. D'aquesta manera, la llengua no es redueix a un sistema de regles o estructures sinó que s'entén com una xarxa construïda a partir de mostres categoritzades de l'ús lingüístic. En aquest sentit, una versió de la teoria exemplar explica el comportament lingüístic variable des d'una perspectiva global (veg. Johnson 1997; Pierrehumbert 2001, 2002; Bybee 2006). Segons aquest model, cada mostra d'experiència es classifica i s'ubica en una xarxa molt gran i és en el procés de descodificació i d'unió d'una forma a un significat que les representacions mentals dels individus es van modificant. Més concretament, una mostra d'experiència lingüística que és idèntica a un exemplar existent s'ubica en aquest exemplar existent i el reforça; d'altra banda, les mostres que són similars però no idèntiques als exemplars existents (quan difereixen una mica en aspectes de significat, estructura fonètica o pragmàtica) es representen com a exemplars independents i s'ubiquen al costat d'exemplars similars per tal de construir categories. D'acord amb això, i segons Johnson (1997), els

(*) Aquest treball s'ha beneficiat de l'ajut a projectes d'investigació referència núm. FFI2010-22181-C03-02 del Ministerio de Economía y Competitividad i el FEDER.

exemplars fonètics s'organitzen a partir d'un conjunt d'informacions sobre la seva ocurrencia: el context fonètic, la informació semàntica i pragmàtica, algun altre context lingüístic i el context social.

Tenint en compte aquests aspectes, hi ha una evidència clara de l'impacte de l'ús en l'organització cognitiva d'una llengua, atès que els parlants sembla que no elegeixen aleatòriament entre totes les possibilitats combinatòries que els ofereix la llengua, sinó que utilitzen formes convingudes per expressar determinades idees. Seguint amb aquesta idea, les anàlisis de corpus verifiquen que s'usen seqüències lingüístiques conegudes i utilitzades per una comunitat de parla i no tant seqüències de paraules disponibles que es poden organitzar de manera aleatòria (veg. Bybee 2006).

En un altre ordre de coses, i en el marc de la sociolingüística variacionista, l'estudi de la competència perceptiva dels parlants ha permès explicar la variació fonètica des de diferents òptiques com ara els judicis actitudinals, la identificació i la categorització, etc. (vegeu-ne una revisió a Clopper & Pisoni 2005: 315). Un dels aspectes més rellevants en l'estudi de la percepció dels parlants és el concepte d'inseguretat lingüística, definida per Labov (2001: 277) com una «measure of the subject's recognition of an exterior standard of correctness», i per Trudgill (2003: 81) com «a set of language attitudes in which speakers have negative feelings about their native variety, or certain aspects of it, and feel insecure about its value or 'correctness'». Aquesta inseguretat pot conduir els parlants a l'acomodació o bé a adquirir formes d'un estatus més elevat.

La inseguretat lingüística és utilitzada per explicar canvis influenciats per factors externs i es troba en els parlants quan: (1) tenen una percepció inaccurada del propi discurs; és a dir, quan la llengua i l'actuació no són consistents; (2) fan esforços conscients per corregir la manera de parlar, i (3) són conscients de formes estigmatitzades que utilitza un grup social. Així doncs, la inseguretat lingüística apareix en una comunitat de parla quan hi ha dos grups de normes prestigiades: (1) aquelles que estan lligades als grups de prestigi (normes de prestigi obert) i (2) aquelles lligades a la classe treballadora (normes de prestigi encobert). D'acord amb el que acabo d'exposar, i tal com va detallar Labov (1972: 249), hi ha algunes variants d'estatus alt que tenen un prestigi obert perquè estan associades amb el poder social dels parlants de les classes altes (que permeten accedir a feines d'estatus alt i també faciliten la mobilitat social) i són promulgades pels agents de l'estandardització en la societat, com ara els mitjans de comunicació i els mestres d'escola. D'altra banda, algunes normes de prestigi encobert estan basades en la solidaritat cap a parlants de classe mitjana.

En aquest treball em proposo analitzar la percepció morfofonològica verbal de dos fenòmens que presenten una realització variable en les comunitats de parla lleidatanes: (1) la variació morfofonològica existent en el morf de nombre-persona¹

1. Segons Viaplana (1986).

de la 3a persona de l'imperfet d'indicatiu, el condicional i, en la primera conjugació, el present d'indicatiu, i (2) la variació lliure del morf de nombre-persona de la 2a persona de l'imperatiu de la primera conjugació. Per tal de realitzar aquesta comparació, centraré el meu estudi en una enquesta de percepció realitzada en dos grups de lleidatans: (a) nens de 9 a 10 anys, en què l'impacte de l'escriptura juga un paper essencial en la producció lingüística (vegeu-ne mostres a Carrera-Sabaté 2006), i (b) estudiants universitaris que han estat escolaritzats en català i que no tenen una pressió tan forta de la llengua escrita.

2. HIPÒTESIS I PREGUNTES DE RECERCA

Parteixo de les hipòtesis i preguntes de recerca següents:

(1) És sabut que els parlants són capaços de reconèixer un mot aïllat abans de processar la informació del final del mot, sobretot si és deduïble pel context semàntic en què s'ha emès (Marslen-Wilson & Welsh 1978). Per això se sol posar menys atenció en la informació del final de paraula. D'acord amb aquest aspecte, és al final de paraula on hi ha els nivells més baixos de detecció d'errors de pronúncia (veg., p. ex., Cole 1981). Tenint en compte aquestes consideracions, la variació dels morf de nombre-persona és evident per als lleidatanoparlants? I la ubicació de les formes verbals analitzades dins d'un context semàntic té alguna incidència en la percepció de les pronúncies dels morf de nombre-persona?

(2) Els lleidatanoparlants són socialment sensibles a la variació morfològica de les desinències verbals tant si és lliure com si es veu marcada socialment i situacionalment?

(3) Hi ha diferències en la percepció de les alternances morfofonològiques quan els parlants es troben en període escolar o en l'ensenyament universitari?

(4) Labov (2001: 278) ha establert que la inseguretat lingüística es pot considerar com un aspecte de mobilitat social més que d'inseguretat social i que «it is possible to interpret the linguistic conformity of women as a reflection of their greater assumption of responsibility for the upward mobility of their children —or at least of preparing the symbolic capital necessary for that mobility». Partint d'aquest aspecte, les diferències socials i de gènere, lligades a la inseguretat lingüística, mostren aspectes de mobilitat social?

3. LLOC DE L'ESTUDI

L'estudi que presento se situa a Catalunya, concretament a la comarca del Segrià i al poble d'Alguaire i la ciutat de Lleida. El lleidatà és el dialecte que es parla en aquesta zona, juntament amb altres llengües, com ara l'espanyol,

l'àrab, el romanès, el mandinga o el xinès, entre d'altres. Al marge d'aquest aspecte, els parlants del Segrià es troben influïts per les tendències lingüístiques i innovadores de la capital, que és Lleida (veg. Carrera-Sabaté 2003) i també per l'impacte dels dialectes orientals, que, en general, són considerats pels lleidatans més prestigiats que els occidentals.

4. EL FENOMEN INVESTIGAT

En lleidatà les desinències de la 3a persona de l'imperfet d'indicatiu, del condicional i, en la primera conjugació, del present d'indicatiu han seguit, des del llatí, l'evolució següent: imperfet: -ABAT > [aje], [ae], [aβe]; -IBAT > [ie], -EBAT > [ie], [je]; condicional: -IAT > [ie]; present: -AT > [e]. Quant a la 2a persona de l'imperatiu de la primera conjugació, l'evolució del morf de nombre-persona des del llatí ha estat: -A > [ε].

Al marge d'aquest aspecte, en lleidatà, les desinències d'aquestes formes verbals es distingeixen de les altres mitjançant el grau d'obertura vocàlica; d'aquesta manera, el morf de nombre-persona en la 1a persona de l'imperfet d'indicatiu (*jo cantava* [kaŋ'tajε], [kaŋ'taε], [kaŋ'taβε], *jo corria* [ko'rie]), amb [ε] final, difereix del de la 3a persona de l'imperfet d'indicatiu (*ella cantava* [kaŋ'tajε], [kaŋ'taε], [kaŋ'taβε], *ella corria* [ko'rie]), amb [e] final. En el cas del condicional, la 1a persona (*jo perdria* [pe'rðrie], amb [ε] final, contrasta amb la 3a persona (*ella perdria* [pe'rðrie]), amb [e] final. Per acabar, el morf de nombre-persona de la 3a persona del present d'indicatiu de la primera conjugació (*ella treballa* [tre'βaλe]), amb [e] final, difereix del morf de nombre-persona de la 2a persona de l'imperatiu (*treballa!* [tre'βaλε]), amb [ε] final. (Veg. altres exemples a Gili i Gaya 1931, Veny 1982.) Cal tenir en compte, a més, que algunes d'aquestes diferències han estat tradicionalment classificades dins del conjunt de trets morfològics que distingeixen els dialectes occidentals dels orientals (veg., p. ex., Viaplana 1996, 1999; Lloret & Viaplana 1997).

Actualment, en lleidatà, els morfs de nombre-persona de la 3a persona del present d'indicatiu de la primera conjugació i del condicional i imperfet d'indicatiu presenten variació morfofonològica. Al marge del treball de Solans (1990) i Creus (1997), aquesta variació, que és social i funcional, no s'ha inclòs en descripcions dialectals del lleidatà.² Pel que fa a les desinències de les formes de l'imperatiu, quan es troben seguides de clític, la variació fonètica és lliure, és a dir, sense cap regularitat ni connotació lingüística o sociolingüística.

2. L'ús de la vocal [ε] està connectat a informants joves que tenen coneixements de català escrit i també a fets de parla formals (veg. Creus 2001, 2002, 2007; Carrera-Sabaté 2002, 2003).

5. METODOLOGIA

5.1 *Els experiments*

S'han dissenyat uns experiments per analitzar les avaluacions subjectives de la variació morfofonològica en els morfs de nombre-persona de diferents temps i formes verbals: d'una banda, la variació entre [e] / [ɛ] en la 3a persona de formes de l'imperfet d'indicatiu, del condicional i, en els verbs de la primera conjugació, del present d'indicatiu, i, d'una altra, la variació entre [ɛ] / [a] en la 2a persona de les formes d'imperatiu seguides de clíctic. Als informants, tots parlants de lleidatà, se'ls ha demanat escoltar unes formes verbals dins i fora de contextos semàntics, amb una doble finalitat:

(1) Analitzar l'habilitat dels informants per considerar les vocals [ɛ] (per a la 3a persona) i [a] (per a la 2a persona de l'imperatiu) com unes pronunciacions estranyes al dialecte tenint en compte que aquestes no són les formes que han estat tradicionalment usades i recollides en les gramàtiques, i, al mateix temps, determinar, d'acord amb Pons (1992), si les vocals passen desapercebudes o es consideren formes estranyes del dialecte lleidatà. Aquesta anàlisi ha de permetre establir el nivell de tolerància d'unes solucions fonètiques que alternen amb unes altres que estan més establertes (almenys des d'un punt de vista normatiu o de freqüència d'ús) i entendre millor en quina direcció es mouen els parlants quan algunes formes fonètiques són més prestigiades que altres i quan hi ha variació lliure i aparentment imperceptible.

(2) Determinar l'habilitat dels informants per identificar contrastos vocàlics en desinències verbals i, en segon lloc, analitzar la subjectivitat dels parlants i, si és possible, l'índex d'inseguretat lingüística. Aquest índex s'obté després de comparar les diferències entre la vocal que es considera pròpia en alguns verbs finals i la que es considera correcta (veg., per ex., Gadet 1989; Labov 1966; Macaulay 1975; Marcellesi & Gardin 1974);³ tot i això, el concepte de correcció en l'anàlisi de la inseguretat lingüística ha estat un dels aspectes que s'ha criticat més (veg. Macaulay 1975). Des d'una altra perspectiva, Coseriu (1973) utilitza el concepte de norma per definir aspectes usuals i correctes de la llengua. Segons Coseriu, la norma és un factor que es troba entre la llengua (com a sistema abstracte) i els actes individuals de parla (que tenen un grau de variació força elevat). A partir d'això, la norma es pot interpretar de dues maneres: (1) la norma normal (que és la que no és irregular o anormal) i (2)

3. «Each of eighteen different words is pronounced by the interviewer in two different ways. [...] The respondent is asked to circle the number of the pronunciation which he thinks is correct. Then he is asked to check the pronunciation which he actually uses. The number of items which the respondent circles one form and checks another is the index of linguistic insecurity» (Labov 1966: 476).

la norma correcta (que no és incorrecta). Tot i que aquests aspectes poden ser coincidents, no és sempre així, atès que la norma normal precedeix la codificació (la norma correcta). En aquest estudi he eludit el terme correcció i he utilitzat el concepte de norma normal per obtenir les valoracions de la inseguretat lingüística. Més concretament, he substituït el terme *correcte* pel de *bo*, associat a norma normal.

5.2 Les variables socials utilitzades

He analitzat 39 parlants del dialecte lleidatà i m'he centrat en dos grups d'edat molt delimitats, que han estat escolaritzats en català, per tal de poder comparar dos estadis de desenvolupament de la llengua:

(1) Nens de 9 a 10 anys, en període escolar, que es troben sota la influència de les formes escrites i en el procés d'aprenentatge de la lectura i l'escriptura.

(2) Estudiants universitaris de 18 a 20 anys, que segurament no estan tan influenciats per les formes de la llengua escrita com els escolars.

He seleccionat 19 nens de 9 a 10 anys de l'escola d'Alguaire i 20 nois universitaris de 18 a 20 anys d'Alguaire i de Lleida, els quals es distribueixen tal com es detalla a la taula 1:⁴

<i>Informants (39)</i>	<i>Naixement</i>	<i>Edat</i>
19 (11 nens i 8 nenes) d'Alguaire	entre 1998 i 1999	9 a 10
20 (8 nois i 12 noies) d'Alguaire i Lleida	entre 1988 i 1990	18 a 20

Taula 1. Informants analitzats

5.3 L'anàlisi⁵

5.3.1 Estímuls i procediment

Els estímuls objecte d'estudi són formes verbals que tenen freqüències d'ús diferents (són les numeracions que apareixen darrere de cada verb, extretes del diccionari de freqüències de l'IEC, Rafel 1996):

4. A Alguaire no hi havia suficients informants de 19 a 20 anys que fossin universitaris i per això vaig enquestar parlants de Lleida.

5. L'anàlisi estadística de les dades s'ha dut a terme utilitzant els programes Goldvarb (*binomial up and down* i *one level*) i Statgraphics Plus (*one way anova* i *multifactor anova*).

(1) 3a persona de l'imperfet d'indicatiu, condicional i, en els verbs de la primera conjugació, del present d'indicatiu: *trobar* (41476), *agradar* (1810), *pensar* (11491), *sortir* (11363), *perdre* (8390), *voler* (34487), *agradar* (1810), *creure* (17729), *dormir* (1395), *estudiar* (6314), *canviar* (4265), *caminar* (1581), *jugar* (3111), *cantar* (4329) i *beure* (1585). En tots aquests verbs, la presència de la 3a persona s'ha especificat mitjançant un pronom o un nom precedent, atès que és en la 3a persona que ocorre la variació morfofonològica.

(2) 2a persona de l'imperatiu de la 1a conjugació seguida de clítics: *tallar* (2334), *esperar* (6226), *buscar* (2958), *tornar* (12074), *abrigar* (195), *portar* (18365), *airejar* (92), *congelar* (38), *avisar* (544), *barrejar* (1478), *triar* (1147), *llogar* (352).

Per tal de distreure l'atenció del fenomen que s'estudia, i d'acord amb altres treballs centrats en la variació dialectal (MacFarlane & Stuart-Smith 2012), he utilitzat les variables objecte d'estudi al costat de tres variables que feien de distractors. Així doncs, les desinències verbals s'han sentit aleatòriament al costat d'altres fenòmens de variació fonètica del lleidatà: alternança entre fricatiu i africats sords i sonors en posició inicial i postconsonàntica, com en el cas d'*anxova* ([an'ʃɔβɛ] / [an'ʃɔβɛ]); presència o absència de glides davant de fricatiu sonors i sords, com a *passejar* ([pasej'ʒa] / [pase'ʒa]); i variació en vocals pretòniques, com a *enciam* ([ansi'am] / [ensi'am]). Alguns d'aquests fenòmens són més perceptibles que la variació de les desinències verbals i, per això, a banda de ser distractors, permeten comparar el nivell de percepció dels informants en diversos fenòmens variables.

Al marge d'aquests aspectes, he elaborat el corpus tenint en compte que les percepcions dels oients molts cops depenen de les seves expectatives, d'algunes pistes visuals o de la situació comunicativa (veg. alguns exemples a Campbell-Kibler 2006). Per tal d'evitar interferències amb altres factors externs, he utilitzat la veu enregistrada d'un parlant lleidatà que ha pronunciat diferents frases i mots aïllats. A aquest parlant masculí li he demanat de pronunciar les formes verbals de maneres diferents i aquestes pronúncies han estat comprovades auditivament per part de dos fonetistes i acústicament mitjançant el programa Praat.

Experiment 1:

Els oients han sentit unes frases en què hi ha les vocals [ɛ] i [a] en el morf de nombre-persona de diverses formes verbals de la 3a persona i de l'imperatiu, respectivament. Cal tenir en compte que aquestes formes verbals es troben tant al principi com al final de cada enunciat per tal d'observar si la posició dins de la frase té alguna incidència en l'agudesia perceptiva dels parlants.

Les frases que contenen les formes de la 3a persona han estat: (1) *ella no troba mai el que li agrada*; (2) *el Josep pensava que se'n sortiria*; (3) *el gos perdia la pilota i la trobava*; (4) *ell ho voldria i a l'altra no li agradaria*, i (5) *l'Anna creia que el Joan dormia*.

Les frases que contenen les formes de l'imperatiu han estat: (1) *talla't el que vulguis*; (2) *espera-la, que ja ve*; (3) *la jaqueta? Busca-la a l'armari*; (4) *torna-la, que ja la tinc*; (5) *abriga't, que fa fred*; (6) *porta'm la bossa*; (7) *l'habitació fa pudor, aireja-la*, i (8) *la carn? Congela-la i llestos*.

Després d'haver sentit les frases tres vegades seguides, els informants han marcat *sí* o *no* en resposta a la pregunta següent: *Has sentit alguna pronunciació estranya en aquestes frases?* Als informants els he demanat de centrar-se només en la pronunciació dels mots de les frases i les respostes obtingudes han seguit les consignes inicials.

Experiment 2:

Després del primer test, tots els informants han sentit els enregistraments de parells mínims (p. ex., 3a persona dels verbs pronunciats primerament amb la vocal [ɛ] i després amb la vocal [e] en posició final; 2a persona dels imperatius pronunciats primer amb la vocal [a] i després amb la vocal [ɛ] en posició final). Les formes verbals analitzades són les següents:

(1) 3a persona precedida de clític: *ella canviaria; ella dormia; ella camina; ella jugava; ella perdria; ella sortia; ella canta; ella bevia*.

(2) 2a persona de l'imperatiu seguida de clític femení: *congela-la; avisa-la; barreja-la; tria-la; lloga-la*.

Els parells mínims s'han sentit tres cops seguits amb la mateixa configuració cada vegada i els informants han respost, de primer, si han estat pronunciats igual o diferent. Després de la tasca de discriminació, als informants que han discriminat els dos timbres vocàlics els he demanat de respondre unes preguntes relacionades amb consideracions subjectives dels fenòmens analitzats, p. ex., primer, quina forma verbal consideren que és la *bona* (forma verbal correcta i normal, seguint el concepte coseriuà de norma (1973), tal com he especificat anteriorment), segon, quina és la forma verbal que empren (forma verbal *pròpia*), i, tercer, la forma verbal utilitzada en la seva comunitat de parla (forma verbal *autòctona*).⁶

6. Més concretament, les preguntes que els informants que han discriminat les diferències morfofonològiques han llegit i respost (marcant unes caselles amb creuetes) han estat les següents: «Si consideres que els mots s'han pronunciat de manera diferent, (1) quina és la pronunciació bona del mot? a- la primera, b- la segona [vocal bona]; (2) quina és la pronunciació que utilitzes? a- la primera, b- la segona [vocal pròpia], i (3) quina és la pronunciació que s'utilitza en la teva comunitat de parla? a- la primera, b- la segona [vocal autòctona].»

6. RESULTATS I DISCUSSIÓ

6.1 Estranyament de les vocals [ɛ] i [a]

En la 3a persona de diferents formes verbals, l'estranyament global de la vocal [ɛ] és de l'11,79 %. La forma en què [ɛ] s'ha valorat com a més inusual és *pensava*, però les diferències no són significatives, de manera que, en aquestes paraules, la ubicació dins de cada frase i la freqüència d'ús de cada mot no han resultat rellevants.

En la 2a persona de l'imperatiu l'estranyament global de la vocal [a] ha estat del 14,42 %. Les formes en què [a] s'ha vist més inusual són *abriga't* (en un 35,90 % dels enquestats),⁷ *espera-la* (en un 23,1 % dels enquestats) i *congela-la* (en un 20,51 % dels enquestats). Aquests tres mots s'han sentit en diferents parts de les oracions i per això la seva ubicació dins de cada frase no sembla incidir en les valoracions dels enquestats. La freqüència d'ús de les formes verbals tampoc no és determinant, atès que a *congelar* és baixa però a *esperar* és alta.

En relació amb els aspectes socials, la vocal [ɛ] de la 3a persona està més acceptada pels homes que per les dones. Les dones consideren [ɛ] estranya en un 17 % dels casos, mentre que els homes valoren [ɛ] com a estranya en un 5 % dels casos. En la 2a persona de l'imperatiu, la vocal [a] també està més acceptada pels homes que per les dones. En aquest cas, les dones consideren [a] estranya en un 19,3 % dels casos, mentre que els homes valoren [a] com a estranya en un 9,21 % dels casos (veg. figura 1).

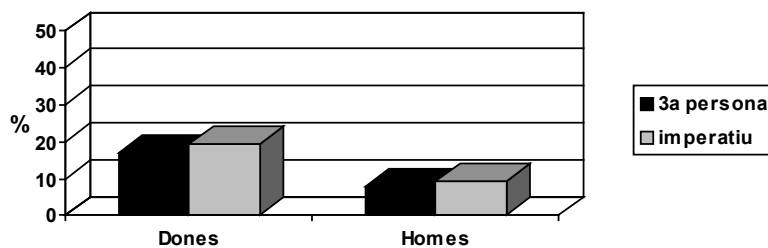

Figura 1. Grau d'estranyament de la vocal [ɛ] de la 3a persona i de la vocal [a] de l'imperatiu ([ɛ]: F: 15,73, p = 0,0001; [a]: F: 6,62, p = 0,0105)

Al marge d'aquest aspecte, l'edat dels informants també és important atès que els enquestats de 18 a 20 anys consideren tant [ɛ] com [a] més estranya o inusual (18 % i 19,4 % per a la 3a persona i la 2a de l'imperatiu, respectivament) que els de 9 a 10 (3 % i 9,2 % per a la 3a persona i la 2a de l'imperatiu,

7. La significació d'aquesta anàlisi és la següent: F: 4,46; p = 0,0001.

respectivament). La interacció entre les variables gènere i edat permet afinar una mica més els resultats: les dones de 18 a 20 anys consideren tant [ɛ] com [a] més estranyes o inusuals que els altres enquestats (veg. figura 2).

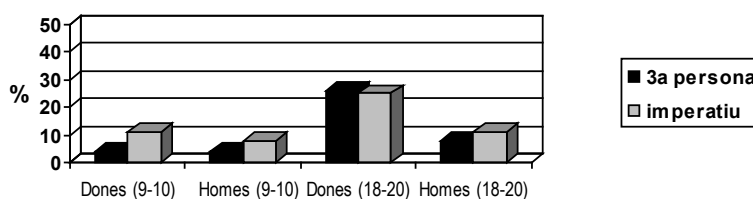

Figura 2. Grau d'estranyament de la vocal [ɛ] de la 3a persona i de la vocal [a] de l'imperatiu ([ɛ]: $\chi^2:16,77$, $p = 0,0000$; [a] $\chi^2: 4,86$, $p = 0,02$)

L'anàlisi dels resultats ens permet afirmar que, en general, les vocals [ɛ] i [a] (formes que no han estat tradicionalment usades ni recollides en les gramàtiques) no es consideren gaire estranyes, la qual cosa es podria explicar i matisar des d'òptiques diferents:

(1) Lingüística: la variació fonètica no opera a nivell lèxic (és a dir, mot a mot), sinó que afecta els verbs de manera gradual. A més a més, en el cas dels morfemes de la 3a persona el procés de canvi d'una vocal a l'altra es troba en un estadi inicial i és poc detectable; en els morfemes de la 2a persona de l'imperatiu, en què la variació és lliure, l'alternança fònica passa bastant desapercibuda.⁸

(2) Psicolingüística: la ubicació dels verbs dins de les frases i la freqüència d'ús dels mots no modifica la tolerància de la variació morfofonològica; a més, l'escassa agudesa en la percepció també es pot explicar perquè la variació es troba en posició final de mot, tal com s'ha observat en altres estudis (p. ex. Cole 1981).

(3) Social: el comportament de les noies de 18 a 20 anys és diferent del dels altres informants perquè les noies són més conscients de la presència de les vocals [ɛ] i [a] al lloc de [e] i [ɛ], contràriament al que ocorre en els altres parlants. Aquest comportament es pot posar en relació amb altres estudis en què s'ha demostrat que quan hi ha inestabilitat lingüística, les dones es comporten de manera diferent que els homes (veg., p. ex., Trudgill 1972; Labov 1966) i, a més, pel fet que la capacitat metalingüística de les universitàries és més gran que la de les escolaritzades.

8. Aquests valors de tolerància alta en la variació morfofonològica contrasta amb els valors obtinguts per als altres fenòmens analitzats, que es toleren molt menys.

6.2 Contastos entre [ɛ] / [e] i [ɛ] / [a] i valoracions d'[ɛ] i [a]

6.2.1 Contrast entre [ɛ] / [e]

En la 3a persona dels verbs, el contrast entre [ɛ] i [e] és ben percebut en tots els mots: *ella canviaria, ella dormia; ella camina, ella jugava, ella perdria, ella sortia, ella canta, ella bevia* (82,47%). El mot en què el contrast es percep amb més dificultat (menys del 50%) és *canviaria*. Aquest fet és sorprenent atès que: (1) la freqüència lèxica no és la més baixa dels verbs escollits i (2) el temps verbal (condicional, que no és tan freqüent com el present o el passat) també ha estat sentit en un altre verb i el contrast ha estat molt ben percebut: *perdria*. Malgrat això, és important tenir en compte que la freqüència de *canviaria* vs. *perdria* és més baixa i, a més, el primer és més difícil de pronunciar que el segon.

Quant a les formes verbals de l'imperatiu (*avisa-la, barreja-la, tria-la, lloga-la*), la variació fonètica entre [ɛ] i [a] en posició final és percebuda en un 30% dels casos. La forma verbal en què la variació s'ha discriminat menys ha estat *avisa-la* (20% dels informants) i la forma que s'ha discriminat més bé, *lloga-la* (40% dels casos). La presència d'un element palatal prop del morf de nombre-persona ha pogut emmascarar l'audició de [a] (a *avisa-la, barreja-la, tria-la*), cosa que no ocorre a *lloga-la*. Al marge d'aquestes consideracions, i si es comparen les discriminacions en les tres formes que presenten element palatal prop del morf final, la freqüència d'ús més baixa del verb *avisar* també es pot relacionar amb una menor discriminació per part dels enquestats.

Pel que fa a l'edat dels informants, els enquestats de 18 a 20 anys perceben millor el contrast que el grup de 9 a 10 anys en tots dos grups de verbs, tot i que en el morf de l'imperatiu els resultats no són significatius (veg. figura 3).

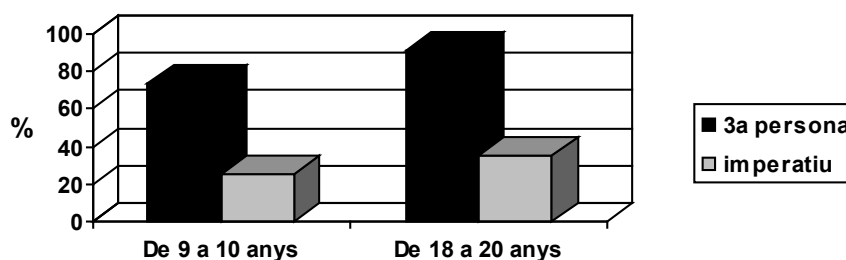

Figura 3. Discriminació entre [e] i [ɛ] de la 3a persona segons l'edat dels informants (F: 21,66; p = 0.0000) i discriminació entre [ɛ] i [a] de les formes de l'imperatiu segons l'edat dels informants (els resultats no són significatius)

En el morf de la 3a persona, i després de creuar les variables gènere i edat, s'observa que el grup que discrimina millor les vocals és el de 18 a 20 anys; a

més, les dones tenen uns percentatges lleugerament més elevats de discriminació que els homes (veg. figura 4). En les formes de l'imperatiu, les diferències en la discriminació de vocals no són significatives.

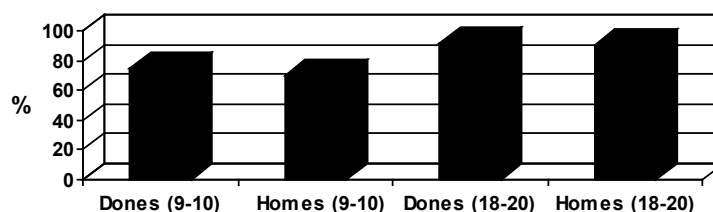

Figura 4. Discriminació entre [e] i [ɛ] de la 3a persona segons l'edat i el gènere dels informants (F: 7,4; p = 0.0001)

És important destacar que en la percepció de les unitats lèxiques aïllades els informants es comporten de manera diferent segons els fenòmens analitzats: en la 3a persona els resultats de la discriminació són molt elevats, mentre que en la 2a persona de l'imperatiu la discriminació és bastant baixa. Aquesta divergència és un bon indicatiu per diferenciar la variació condicionada socialment i funcionalment (en el cas de les formes verbals de la 3a persona) de la variació lliure (2a persona de l'imperatiu), que, tal com postula Ohala (1989) per a altres fenòmens, passa bastant desapercibuda. En termes de la teoria exemplar, les variacions de la 3a persona dels diferents temps verbals s'agrupen en exemplars diferents segons factors socials i funcionals, mentre que en el cas de la 2a persona de l'imperatiu les variacions estan agrupades en un mateix exemplar.

6.2.2 Valoracions d'[ɛ] i [a] en els morfemes de nombre-persona de les formes verbals de la 3a persona i de la 2a de l'imperatiu, respectivament

Abans de descriure les valoracions dels enquestats cal tenir en compte que només presento els resultats d'una part dels informadors, atès que només he pres en consideració les valoracions d'aquells informants que han discriminat els timbres vocàlics de cada morfema de nombre-persona, que en les formes de la 3a persona arriben al 82,47% del total i en les de la 2a persona de l'imperatiu, al 30%.

6.2.2.1 Observacions generals

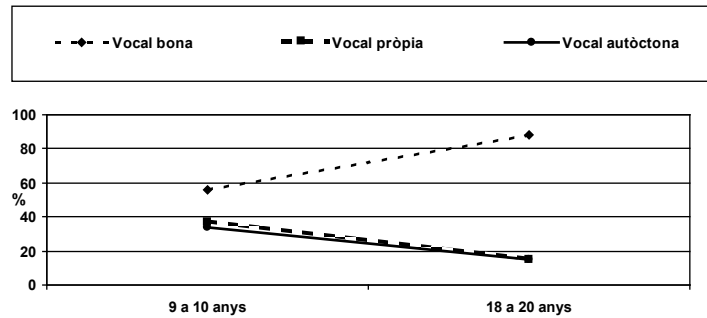

Figura 5. Valoracions d'[\u0259] en el morf de nombre-persona de formes verbals de la 3a persona segons l'edat dels informants (F: 16 (vocal bona), F: 5 (vocal pr\u00f2pia i aut\u00f2ctona), $p = 0,001$ (vocal bona) i $p = 0,02$ (vocal pr\u00f2pia i aut\u00f2ctona))

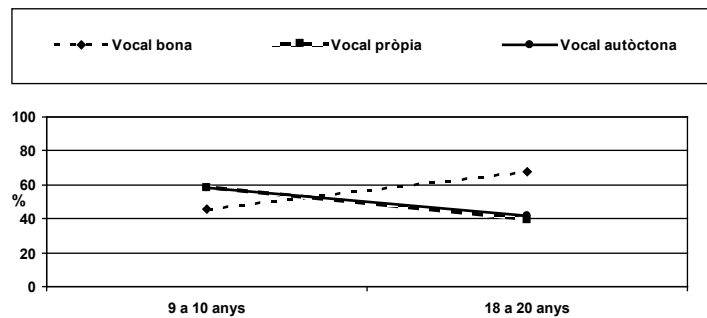

Figura 6. Valoracions d'[a] en el morf de nombre-persona de formes de l'imperatiu segons l'edat dels informants (cal tenir en compte que els resultats no s\u00f3n significatius)

Els primers resultats obtinguts mostren que nom\u00e9s les dades provinents de les formes verbals de la 3a persona s\u00f3n significatives. Tot i aix\u00f2, les tend\u00e8ncies en tots dos grups d'edat s\u00f3n força similars en totes les formes verbals (veg. figures 5 i 6). S'observa que en els informants m\u00e9s petits, les valoracions de les vocals [\u0259] i [a] com a formes bones, pr\u00f2pies i aut\u00f2ctones estan força acostades i que \u00e9s en el grup de 18 a 20 anys on hi ha m\u00e9s difer\u00e8ncies entre el que es considera bo, d'una banda, i el que es considera propi o aut\u00f2cton, de l'altra. En el cas del morf d'imperatiu, les difer\u00e8ncies no s\u00f3n tan marcades com en el cas de la 3a persona, cosa que s'explica perquè la variaci\u00f3 \u00e9s lliure i, contr\u00e0riament al que ocorre en les formes de 3a persona, no \u00e9s marcada socialment. Tenint en compte aquestes observacions, d'ara endavant nom\u00e9s presentar\u00e9 els resultats relacionats amb les formes de la 3a persona.

Pel que fa a la subjectivitat dels informants que han valorat les vocals del morf nombre-persona en les formes verbals de la 3a persona cal tenir en compte que els de 9 a 10 anys consideren menys sovint la vocal [ɛ] com la vocal bona del morf, si els comparem amb els altres grups d'edat i de gènere (veg. figura 7)

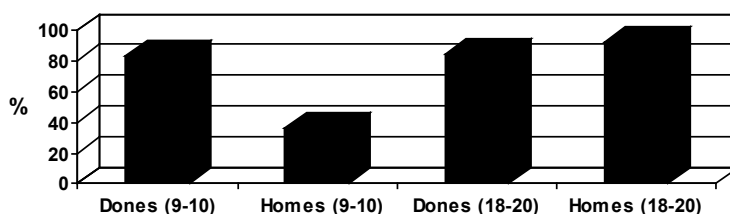

Figura 7. Valoracions d'[ɛ] com a vocal bona segons l'edat i el gènere dels enquestats (F: 10,79; p = 0,0000)

Quant a les valoracions d'[ɛ] com a vocal pròpia del morf, s'observa que les nenes de 9 a 10 anys són les que creuen utilitzar la vocal [ɛ] més sovint (veg. figura 8).⁹

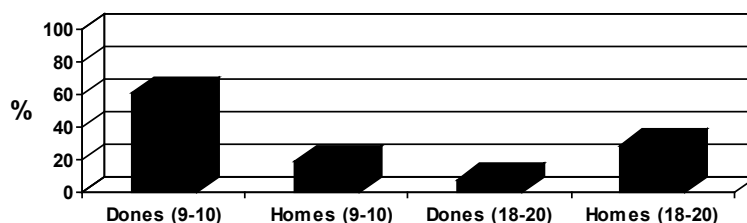

Figura 8. Valoracions d'[ɛ] com a vocal pròpia segons l'edat i el gènere dels enquestats (F: 3,4; p = 0,0171)

Aquestes dades permeten observar un parell de tendències diferenciades: (1) els informants de 9 a 10 anys tenen valoracions similars del que consideren la forma bona i pròpia del morf de nombre-persona (en les nenes és la vocal [ɛ] i, en els nens, la vocal [e], i (2) els informants de 18 a 20 anys presenten decalatges entre el que consideren la forma bona i pròpia d'aquest morf i tant en noies com en nois s'observa una tendència a considerar bo l'acabament dels verbs amb la vocal [ɛ], i propi, amb la [e].

9. Tot i que les valoracions referides a les formes autòctones són similars a les de les formes pròpies, no es presenten perquè no són significatives.

6.3 Inseguretat lingüística laboviana

A continuació, presento algunes consideracions sobre la inseguretat lingüística dels informants en les formes verbals de 3a persona. El càlcul d'aquesta inseguretat lingüística s'ha obtingut mitjançant el grau de discrepància en les valoracions de les vocals finals de les desinències verbals que es consideren bones i pròpies.

L'observació de les valoracions dels enquestats permet determinar una inseguretat lingüística global del (53,85 %) i es pot afirmar que els parlants més insegurs tenen entre 18 i 20 anys i són dones i, en un grau menor, homes d'aquesta mateixa franja d'edat (veg. figura 9).

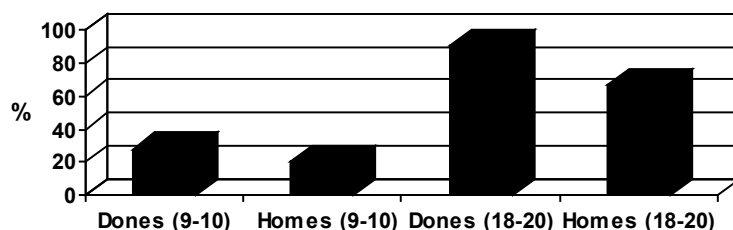

Figura 9. Inseguretat lingüística segons l'edat i el gènere dels informants (F: 66,47; p = 0,0000)

A banda d'aquest aspecte, és interessant observar les valoracions segures dels informants, atès que les nenes de 9 a 10 anys consideren en gairebé un 60% dels casos la vocal [ɛ] com la forma bona i pròpia del morf de nombre-persona; en canvi, en els nens, les valoracions de gairebé el 60% dels casos giren al voltant de la vocal [e] com a bona i pròpia (veg. figura 10).

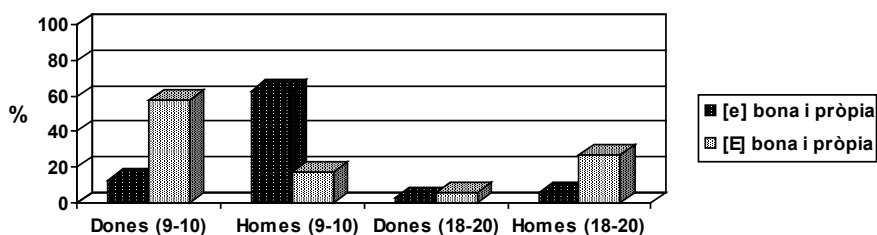

Figura 10. Coincidències entre les valoracions de les vocals bones i pròpies ([ɛ]-[ɛ] i [e]-[e]) segons l'edat i el gènere dels informants (F: 66,47; p = 0,0000)¹⁰

10. En la figura la vocal [ɛ] apareix representada com a [E].

Les diferències que s'observen en la inseguretats lingüística dels enquestats es poden explicar mitjançant l'impacte de les formes escrites en la pronúncia de les unitats lèxiques, d'una banda, i mitjançant la força de les formes orals que se senten en el propi entorn, d'una altra. Les nenes de 9 a 10 anys, que han acabat el procés d'aprenentatge de la lectura, encara es troben en el procés d'aprenentatge de l'escriptura i focalitzen la seva atenció en les formes escrites i per això apliquen una regla general que podria ser la següent: tots els mots acabats en <a> es pronuncien [ɛ], independentment de si són noms o verbs. D'aquesta manera, [ɛ] en el morf de nombre-persona és la pronúncia bona i la que creuen utilitzar. En aquest procés d'inestabilitat, podríem dir que van davant dels nens de la seva mateixa edat. En el cas dels nens veiem que l'impacte de la llengua escrita no és tan alt i que consideren [e] en el morf de nombre-persona com la pronúncia bona i la que utilitzen, segurament basant-se en criteris d'ús.

D'una altra banda, els informants de 18 a 20 anys no focalitzen tant l'atenció en les formes escrites, per bé que consideren, segurament, que és vàlida l'aplicació de la regla general de pronunciar amb [ɛ] final totes les paraules acabades en <a> però tenen consciència de no seguir sempre aquesta regla.¹¹

Per concloure, podem afirmar un altre cop que aquest procés d'inestabilitat cal relacionar-lo amb les formes prestigiades de la llengua escrita i, a més, cal observar una connexió directa amb les variables socials gènere i edat. D'aquesta manera, la inseguretats lingüística augmenta amb l'edat, sobretot quan acaba el període d'escolarització, i està més connectada al gènere femení, d'acord amb els postulats de la literatura variacionista (veg. Trudgill 1972, Labov 1966, p. ex.).

7. CONCLUSIONS

És sabut que les gramàtiques es modifiquen d'acord amb els usos que en fan els parlants i per això una llengua sempre és variable. En lleidatà les desinències verbals presenten diferents realitzacions fòniques segons els temps i les conjugacions verbals a què pertanyen, el grau d'acostament a les formes de la llengua escrita, l'acte comunicatiu i les variables socials dels parlants.

En l'estudi de la subjectivitat dels parlants, el grau d'acceptació de les formes fòniques alternatives en morfs de nombre-persona del present d'indicatiu de la primera conjugació, de l'imperfet, del condicional i de l'imperatiu és molt elevat en tots els parlants quan la variació se sent en un context semàntic. En termes generals, no sembla que hi hagi una incidència clara d'altres aspectes com ara la ubicació dels verbs dins d'una seqüència semàntica ni la freqüència d'ús dels verbs. Segurament, el fet d'analitzar desinències verbals en contextos

11. Veg. una formulació completa d'aquesta regla a Creus (2007).

semàntics facilita que els parlants no es focalitzin gaire en el final dels verbs, d'acord amb el que s'ha observat en altres estudis com els de Marslen-Wilson i Welsh (1978).

Quan parlem de discriminació de formes verbals sentides sense context semàntic i que es diferencien pel morf de nombre-persona, la resposta dels informants és ben diferent: en aquest cas, l'agudesia perceptiva dels parlants està clarament focalitzada en aquelles formes que aporten alguna significació sociolingüística (és el cas de les formes verbals de 3a persona) i es veu desestimada en les formes en què la variació és lliure (en la 2a persona de l'imperatiu).

D'acord amb la teoria exemplar, en el cas de les formes verbals de 3a persona, els informants tenen emmagatzemats en la memòria exemplars diferents de les formes de la 3a persona i, en les formes verbals de la 2a persona de l'imperatiu, la variació es troba emmagatzemada dins de cada exemplar, així, d'acord amb Ohala (1989), la variació d'aquestes últimes formes no és reconeguda pels parlants.

Pel que fa a la connexió amb les variables socials, cal remarcar que els estudiants universitaris són més conscients del contrast vocàlic que els nens en període escolar. I en aquest sentit és important tenir en compte que aprendre i saber com llegir facilita el desenvolupament de la consciència metalingüística i permet als parlants avaluar la llengua de manera més acurada (veg. Donaldson 1978; De Cara & Goswami 2003).

Pel que fa a les valoracions de la vocal [ɛ] en les desinències dels verbs de 3a persona com a forma bona i pròpia, es pot afirmar que se segueix una assumpció general que s'aplica en la morfologia nominal: els mots acabats en <a> es pronuncien [ɛ]. Aquesta regla general s'està començant a aplicar a la morfologia verbal, sobretot per part de parlants que tenen coneixements de català escrit. Els nens de l'escola, que es troben en procés d'aprendre com escriure, consideren tant la vocal [ɛ] com [e] formes bones i pròpies i són les nenes les que s'adapten més a les formes prestigiades de la llengua escrita. En canvi, els universitaris són conscients de la variació en la producció de les desinències verbals, per bé que consideren bona l'aplicació de la regla de la morfologia nominal a la verbal, d'acord amb el prestigi que hi ha darrere d'aquesta pronunciació perquè tradueix les formes de la llengua escrita.

En aquest punt estem encara a l'inici d'un procés d'inestabilitat. Caldrà esperar una mica per poder constatar el triomf de la llengua escrita sobre la llengua oral o bé la sobirania de la llengua oral i en el manteniment de trets dialectals en la morfologia verbal. Com sempre, el temps resoldrà l'enigma.

JOSEFINA CARRERA-SABATÉ
Universitat de Barcelona

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BYBEE, Joan (2006), «From usage to grammar: The mind's response to repetition», *Language*, 82.4, pp. 711-733.
- CAMPBELL-KIBLER, Kathryn (2006), «Listener perceptions of sociolinguistic variables: The case of (ing)», tesi doctoral, Stanford University. [Accessible a <http://www.ling.ohio-state.edu/~kbck/KCK_diss.pdf>.]
- CARRERA-SABATÉ, Josefina (2002), «Fonètica i morfologia a la televisió lleidatana», *Llengua & Literatura*, 13, pp. 187-206.
- (2003), «Variació verbal al Segrià: la pronunciació del morfema de 3a persona en diversos àmbits d'ús», *Noves SL. Revista de Sociolingüística* (tardor 2003), pp. 1-12. [Accessible a <http://www6.gencat.net/llengcat/noves/hmo3tardor/carrera1_3.htm>.]
- (2006), «Some connections between linguistic change and the written language: The behavior of speakers aged 3 to 20», *Language Variation and Change*, 18, pp. 15-34.
- CLOPPER, Cynthia G & David B. PISONI (2005), «Perception of dialect variation», dins David B. Pisoni & Robert E. Remez (ed.), *The Handbook of Speech Perception*, Oxford/Victoria, Blackwell, pp. 313-337.
- COLE, Ronald A. (1981), «Perception of fluent speech by children and adults», *Annals of the New York Academy of Sciences*, 379, pp. 92-109.
- COSERIU, Eugenio (1973), *Teoría del lenguaje y lingüística general: cinco estudios*, 3a ed., Madrid, Gredos. [Publicats en revistes i ed. independents entre 1952 i 1957.]
- CREUS, Imma (1997), «La flexió verbal a Bell-lloc d'Urgell. Un estudi morfofonològic», tesi de llicenciatura, Universitat de Lleida.
- (2001), «El desenvolupament de la morfologia verbal. Bases teòriques per a l'anàlisi formal», tesi doctoral, Universitat de Lleida.
- (2002), «La morfologia verbal nord-occidental: dades per al tractament cronolèxic de l'imperfet d'indicatiu», dins *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, vol. 45 (*Miscel·lània Joan Veny*, 1), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 33-66.
- (2007), «Anàlisi quantitativa de la variació vocàlica de l'imperfet d'indicatiu i del condicional en lleidatà», dins *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, vol. 55 (*Homenatge a Joseph Gulsoy*, 3), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 241-262.
- DE CARA, Bruno & Usha GOSWAMI (2003), «Phonological neighbourhood density: Effects in a rhyme awareness task in five-year-old children», *Journal of Child Language*, 30, pp. 695-710.
- DONALDSON, Margaret (1978), «Children's achievement at school-entry age as a function of mothers' and fathers' teaching sets», *Elementary School Journal*, 81, pp. 245-253.
- GADET, Françoise (1989), *Le français ordinaire*, Paris, Colin.

- GILI I GAYA, Samuel (1931), «Estudi fonètic del parlar de Lleida», dins *Miscelánea Alcover*, Palma de Mallorca, Círculo de Estudios, pp. 241-255.
- JOHNSON, Keith (1997), «Speech perception without speaker normalization», dins Keith Johnson & John W. Mullenix (ed.), *Talker Variability in Speech Processing*, San Diego, Academic Press, pp. 145-65.
- LABOV, William (1966), *The Social Stratification of English in New York City*, Washington DC, Center for Applied Linguistics.
- (1972), *Sociolinguistic Patterns. Vol. 4: Conduct and Communication*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press.
- (2001), *Principles of Linguistic Change. Vol. 2: Social Factors*, Oxford, Blackwell.
- LINDBLOM, Bjorn (1990), «Explaining phonetic variation: A sketch of the H&H theory», dins William Hardcastle J. & Alain Marchal (ed.), *Speech Production and Speech Modelling*, Dordrecht, Kluwer, pp. 403-439.
- LLORET, Maria-Rosa & Joaquim VIAPLANA (1997), «Variació, fonologia i morfologia», dins Maria-Rosa Lloret, Emili Boix, Mercè Lorente, Lluís Payrató & M. Pilar Perea (ed.), *Anàlisi de la variació lingüística*, Barcelona, Departament de Filologia Catalana de la Universitat de Barcelona / PPU, pp. 93-120.
- MACAULAY, Ronald (1975), «Negative prestige, linguistic insecurity, and linguistic self-hatred», *Lingua*, 36, pp. 147-161.
- MACFARLANE, Andrew E. & Jane STUART-SMITH, (2012), «'One of them sounds sort of Glasgow Uni-ish'. Social judgements and fine phonetic variation in Glasgow», *Lingua*, 122, 7, pp. 764-778.
- MARSLÉN-WILSON, William & Alan WELSH (1978), «Processing interactions and lexical access during word recognition in continuous speech», *Cognitive Psychology*, 10, pp. 29-63
- MARCELLESI, Jean Baptiste & Bernard GARDIN (1974), *Introduction à la Sociolinguistique. La linguistique sociale*, Paris, Larousse.
- OHALA, John J. (1989), «Sound change is drawn from a pool of synchronic variation», dins Leiv Egil Breivik & Ernst Hakon Jahr (ed.), *Language Change: Contributions to the Study of its Causes*, Berlin, Mouton de Gruyter, pp. 173-198.
- PIERREHUMBERT, Janet (2001), «Exemplar dynamics: Word frequency, lenition and contrast», dins Joan Bybee & Paul Hopper (ed.), *Frequency and the Emergence of Linguistic Structure*, Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins, pp. 137-158.
- (2002), «Word-specific phonetics», dins Carlos Gussenhoven & Natasha Warner (ed.), *Laboratory Phonology*, vol. 7, Berlin, Mouton de Gruyter, pp. 101-39.
- PONS, Lúdia (1992), *Iodització i apitxament al Vallès*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- RAFEL, Joaquim, dir. (1996), *Diccionari de freqüències.1 Llengua no literària*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- SOLANS, Esperança (1990), «Introducció a la morfosintaxi de la parla nord-occidental (Lleida)», *Ilerda Humanitats*, 48, pp. 209-215.
- TRUDGILL, Peter (1972), «Sex, covert prestige and linguistic change in the urban British English of Norwich», *Language in Society*, 1, pp. 179-195.

- (2003), *A Glossary of Sociolinguistics*, Edinburgh, Edinburgh University Press.
- VENY, Joan (1982), *Els parlars catalans*, Palma de Mallorca, Raixa.
- VIAPLANA, Joaquim (1986), «Morfologia flexiva i flexió verbal catalana», *Llengua & Literatura*, 1, pp. 385-403.
- (1996), *Dialectologia*, València, Universitat de València.
- (1999), *Entre la dialectologia i la lingüística. La distància lingüística entre les varietats del català nord-occidental*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.